

VAI AUDZĒT KARTUPEĻUS PĀRSTRĀDEI CIETĒ IR IZDEVĪGI?

Statistika vēsta, ka kartupeļu audzēšanas platības pēdējos desmit gados valstī samazinājušās no 51 000 ha 2000. gadā līdz 16 000 ha 2021. gadā. Bet tieši 2022. gadā vērojams neliels kartupeļu lauku kopplatības palielinājums. Iemesls varētu būt ģeopolitiskās situācijas saasināšanās, kā arī ekonomiskās krīzes sākums Eiropā. Pārtikas kartupeļu cenas šogad ir augstākas nekā pērn, bet tirgū ieplūst arī lētākie ārzemēs izaudzētie bumbuļi.

ILZE SKRABULE, Dr. agr.,
LĀSMA RĀBANTE-HĀNE, Mg. biol.,
AREI

Latvijas kartupeļu audzētājiem pilnveidojot audzēšanas tehnoloģijas, laika periodā no 2000. gada kartupeļu raža vidēji valstī pārsniegusi 20 t/ha, 2019. gadā sasniedzot 22,4 t/ha. Ražas pieauguma tendence turpinājās līdz pagājušajam gadam, kad kartupeļu augšanai nelabvēlīgo apstākļu dēļ ražas līmenis bija tikai 15,3 t/ha. Šogad raža kopumā droši vien ir nedaudz augstāka nekā pērn, tomēr kartupeļu ievākums dažādos Latvijas novados bijis ļoti atšķirīgs. Atsevišķos reģionos Vidzemes pusē par ražu nevarēja sūdzēties, bet Latgales pusē vietām kartupeļu devums bijis katastrofāli zems.

Neražas gadi

Pēdējās divas vasaras nav bijušas pārāk labvēlīgas kartupeļu audzētājiem, zināmā mērā tās viņiem bija izturības un uzņēmības pārbaudījums. Bumbuļu ražas veidošanos vasarā kavēja diezgan ilgi periodi ar lielu karstumu un bez lietus, kas vietām mijās ar pārlietu lieliem nokrišņiem. Vairāk par lakstu puvi šajās vasarās kartupeļu laukus apdraudēja kartupeļu lapgrauži jeb Kolorado vaboles. Ne vienmēr to ierobežošanai veiktie pasākumi bija pietiekami efektīvi. Tomēr bija iespēja meklēt risinājumu arī ekstrēmos apstākļos, kā arī ieraudzīt perspektīvu, kā varētu pasargāt kartupeļu stādījumus turpmāk, ja atkal atkarītojas pārmērīgs karstums, sausums vai kaitēkļu izplatība.

Pieaug kartupeļu izmantošana pārstrādei

Arī pie mums, tāpat kā citās Eiropas zemēs, kartupeļu patēriņš pārtikā kopumā samazinās, vienlaikus palielinās pārstrādei izmantoto kartupeļu īpatsvars. Latvijā ir divi kartupeļu pārstrādes uzņēmumi, kas ražo kartupeļu cieti un čipsus. Sadarbība ar pārstrādes uzņēmumiem ir izdevīga kartupeļu audzētājiem, jo nodrošina stabilu saražotās produkcijas noietu. Protams, nepieciešams izpildīt pasūtītāja – pārstrādes uzņēmuma – prasības, audzēt piemērotas kartupeļu šķirnes un lietot atbilstošu tehnoloģiju.

Kartupeļu audzēšanas tehnoloģijas prasa lielus ieguldījumus, vairāk jāveic lauka apstrāde, smidzināšana, bet stādīšana un ražas novākšana ir darbietilpīgākas, nepieciešami specifiski glabāšanas apstākļi, arī transportēšanas izdevumi ir augstāki.

Kartupeļu ražošana pārstrādei cietē

Vai tiešām ir ekonomiski izdevīgi audzēt kartupeļus pārstrādei?

Situācijas izvērtējums cietes kartupeļu ražošanai integrētajās saimniecībās veikts, balstoties uz 2019.–2020. gada situāciju, kad kartupeļu audzēšanas apstākļi bija salīdzinoši

Kartupeļu šķirņu raža, cietes daudzums bumbuļos un cietes raža integrētajos laukos Ēsu novada Priekuļos (AREI) un Valkas novada Kārķos (ZS Tūži) 2019.–2020. g.

Šķirne, izcelsmes valsts	Agrinums	Raža, t/ha			Cietes daudzums bumbuļos, %			Cietes raža, t/ha		
		2019.	2020.	Vidēji	2019.	2020.	Vidēji	2019.	2020.	Vidēji
Priekuļi										
Jogla /Latvija/	Vidēji vēla	51.3	53.1	52.2	19.8	23.6	21.7	10.2	12.5	11.4
Imanta /Latvija/	Vidēji vēla	50.1	48.8	49.5	17.2	18.7	17.9	8.6	9.1	8.8
Brasla /Latvija/	Vidēji vēla	48.0	43.1	45.5	17.7	20.6	19.1	8.5	8.9	8.7
Kuras /Nīderlande/	Vēla	49.7	47.1	48.4	20.6	21.8	21.2	10.2	10.3	10.25
Euroking /Vācija/	Vidēji vēla	46.1	57.1	51.6	21.2	21.1	21.1	9.8	12.0	10.9
Tomensa /Vācija/	Vidēji vēla	-	46.8	-	-	22.2	-	-	10.4	-
Kārķi										
Jogla /Latvija/	Vidēji vēla	42.7	57.3	50.0	23.5	21.5	22.4	10.0	12.2	11.1
Kuras /Nīderlande/	Vēla	44.7	47.6	46.1	23.2	21.9	22.6	10.4	10.4	10.4
Nofy /Nīderlande/	Vidēji vēla	47.7	39.3	43.5	22.8	21.1	22.0	10.9	8.3	9.6
Allstar /Nīderlande/	Vidēji vēla	49.3	45.3	47.3	25.2	23.0	24.1	12.4	10.4	11.4
Tomensa /Vācija/	Vidēji vēla	50.8	45.8	48.3	22.6	20.6	21.6	11.5	9.4	10.5
Eurostarch /Vācija/	Vidēji vēla	55.3	34.2	44.8	20.6	20.4	20.5	11.4	7.0	9.2

labvēlīgi, vēl nebija sākušās izejmateriālu un citu ražošanas resursu cenu kāpumi, vēl nebija pandēmijas ierobežojumu un kara draudu ēnas.

Lai gan var uzskatīt, ka uzņēmums *Aloja Starkelsen* ir specializējies tieši bioloģiskās kartupeļu cietes ražošanā, tomēr nozīmīgs ir arī parastās cietes apjoms, kas tiek ražots no integrētajās saimniecībās audzētiem kartupeļiem. Kartupeļu raža, lietojot minerālmēsļus un augu aizsardzības līdzekļus (AAL), protams, ir augstāka nekā bioloģiskajā saimniecības sistēmā, kur netiek pielauts ķīmiski ražotu līdzekļu lietojums.

Lai gan kartupeļu šķirnēm abos saimniecības veidos cietes daudzums bumbuļos pārāk neatšķiras, tomēr kopējā cietes raža no hektāra lielāka ir tieši integrētajos laukos.

Piemērotas šķirnes izvēle

Pirmā prasība, lai audzētu kartupeļus pārstrādei cietē, ir izvēlēties šķirnes ar lielu cietes daudzumu bumbuļos. Svarīgs ir ne tikai liels, bet arī stabils cietes daudzums mainīgajos dažādu sezonu augšanas apstākļos. Ne mazāk svarīgs faktors ir šķirnes spēja veidot augstu ražu. Parasti šķirnes ar salīdzinoši lielu cietes daudzumu bumbuļos un labu ražību pieder vidēji vēlo un vēlo šķirņu grupām. Bet Latvijas isajās vasarās piemērotākas būtu šķirnes ar isāku veģetācijas periodu, un, lai vieglāk būtu izvairīties no lakstu puves bojājumiem, labāku izturību pret postīgāko patogēnu – lakstu puvi. Tāpēc ieteicamas ir vidēji vēlas šķirnes ar isāku bumbuļu veidošanās periodu.

Kā redzam pēc pieredzes, Latvijā veiksmīgi var audzēt gan Latvijā izveidotas, gan ārzemju selekcionāru šķirnes ar pietiekami

lielu cietes daudzumu (ap 20%) un labu ražību (sk. tab.). Īpaši iepriecina pavisam nesen ražošanā ieviestā Latvijā izveidotā šķirne 'Jogla', kas tiešām labi piemērota tieši mūsu audzēšanas apstākļiem.

Audzēšanas tehnoloģija

Integrētajā laukā kartupeļi jāaudzē, izmantojot atbilstošu audzēšanas tehnoloģiju. Tas nozīmē, ka jāveic augsnes apstrāde un arī stādījuma kopšanas darbi, lai augsne būtu pietiekami irdena. Kartupeļu laukā jālieto piemērots un sabalansēts mēslojums. Viens no efektīvākajiem mēslošanas veidiem ir minerālmēsļu iestrāde vagā reizē ar stādīšanu. Tomēr, lai veicinātu cietes uzkrāšanos bumbuļos, būtu vērts padomāt arī par ārpussakņu mēslošanu veģetācijas laikā.

Kartupeļu augšanas laikā jāveic kaitīgo organismu ierobežošanas pasākumi, sākot ar nezāļu ierobežošanu, smidzinājumiem kartupeļu lapgraužu izplatības iegrožošanai, bet īpaši sezonas otrajā pusē jānosargā kartupeļu stādījumi no lakstu puves bojājumiem. Šajā laikā zaļajos lakstos un lapās fotosintēzes procesā notiek ogļhidrātu veidošanās, to transportēšana uz bumbuļiem, kur ogļhidrāti tiek uzkrāti cietes veidā. Jo ilgāk saglabāsies zaļi laksti, jo lielāka bumbuļu raža veidosies un vairāk cietes varēs uzkrāt jaunās ražas bumbuļos. Tomēr sezonas gaitā nedrīkst pārspīlēt ar slāpekļa mēslojumu – tas veicina lakstu augšanu un veidošanos, bet pagarina auga veģetāciju un kavē cietes uzkrājumu veidošanos bumbuļos.

Svarīga ir arī ražas vākšana, bet cietes pārstrādei domātiem kartupeļiem nav nepieciešama īpaša glabāšana. Toties vajadzīgs transports ražas nogādei uz pārstrādes uzņēmumu.

Ražošanas izmaksas un peļņa

Mūsu apskatītajā 2019. gadā vidēji valsti kartupeļu raža no hektāra bija 22,4 t, bet pārstrādei cietē pieņemtajos kartupeļos cietes bija vidēji 20,2%. Iegūtā cietes raža – 4,5 t/ha. Tā kā ražas līmenis nav bijis augsts, jāpieņem, ka ražošanas izdevumi nepārsniedza 1000 eiro/ha. Tomēr arī iegūtā peļņa nebija pārāk augsta ar tik zemu cietes ražas līmeni.

Bet, lai iegūtu lielāku ražu, nodrošinot arī vairāk cietes bumbuļos, izdevumi kartupeļu audzēšanai palielinājās, un pēc aprēķiniem noskaidrojās, ka ražošanas izmaksas 2019. gadā bija ap 1680 eiro/ha. Toties, iegūstot augstu bumbuļu ražu, cietes raža no hektāra sasniedza vismaz 10 tonnu.

Palielinājās ne tikai izdevumi, bet arī peļņa gan no viena hektāra, gan par pārstrādes uzņēmumam nodoto tonnu cietes. Peļņa no hektāra, ja iegūtas vismaz 10 t cietes, piecas reizes pārsniedza peļņu no hektāra, ja cietes raža bija mazāka par 5 t no hektāra. Arī tālāk, palielinoties iegūtajam cietes daudzumam no hektāra, krietni pieauga gan peļņa par vienu saražoto tonnu cietes, gan arī peļņa no hektāra, kur kartupeļi audzēti.

Diemžēl aizejošais gads ienesis krasas pārmaiņas ražošanas izmaksās gan zemniekiem, gan pārstrādātājiem. Piemēram, resursu izmaksas kartupeļu audzēšanā, salīdzinot 2020. un 2021. gada pavasari, palielinājās par 70%.

Izdevīga kartupeļu pārstrāde

Arī kartupeļu cietes ražotājiem izdevīgi pārstrādāt kartupeļu bumbuļus, kuros ir vairāk cietes, jo samazinās ražošanas izmaksas. Lai iegūtu vienu tonnu cietes, jāpārstrādā mazāk kartupeļu ar lielu cietes daudzumu nekā tad, ja cietes bumbuļos ir maz. Tas nozīmē, ka piemērotas šķirnes izvēle ir izdevīga ne tikai kartupeļu audzētājiem, bet arī pārstrādātājiem. Tātad pārdomāta un procesu pārzinoša kartupeļu audzēšana pārstrādei cietē ir izdevīga un kartupeļus var saukt par peļņu nesozu laukaugu.

Aloja Starkelsen joprojām cenšas nodrošināt izdevīgu ražošanas procesu un arī turpmāk ražot kartupeļu cieti. Salīdzinājumā ar 2019. gadu bāzes samaksa par nodoto tonnu cietes paaugstināta par 45%, bet vēl papildu piemaksas ir par līgumā paredzētā apjoma pārsniegumu. Arī turpmāk samaksas līmeni plānots pielāgot tirgus cenām un pieprasījumam pasaulē.

Pārtikas produkti būs nepieciešami jebkuros apstākļos, un mūsu valsts stabilitāti un drošību nodrošinās pašu ražotā pārtika un arī iespējas eksportēt. **a**